

ORHUN YAZITLARININ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ*

Aydan USTAOĞLU ÇELİK**

ÖZ

Değerlerin oluşmasında ve gelecek nesillere aktarımında birtakım eserler önemli görevler üstlenmektedir. Bu bağlamda Türk tarihinin ve kültürünün en önemli eserlerinden biri olan Orhun Yazıtlarının gelecek nesillerin istenilen değerlere sahip bireyler olarak yetiştirilmeleri noktasında iyi bir kaynak niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı; Orhun Yazıtlarında yer alan değerleri belirlemektir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada doküman incelemesi tekniği kapsamında, Orhun Yazıtlarında yer alan ifadeler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Orhun Yazıtlarında Sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılmaya çalışılan -adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık/özgürlük, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik- yirmi değer on yedisine yer verildiği görülmüştür. Sadece “misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik” değerlerine rastlanmamıştır. Bu bulgulara dayalı olarak; Orhun Yazıtlarında yer alan değerlerin, Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan ve kazandırılması istenilen birtakım değerlerle örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Sosyal bilgiler derslerinde değer eğitimi etkinliklerinde Orhun Yazıtlarından yararlanılabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Orhun yazıtları, Sosyal bilgiler, Değer, Değer eğitimi

THE EXAMINATION OF THE ORKHON INSCRIPTIONS ON THE BASIS OF VALUES IN SOCIAL STUDIES CURRICULUM

ABSTRACT

A number of artifacts is undertake important tasks for the formation of values and transmission to future generations. In this context, it is a good source of Turkish history and culture of one of the most important works of Orkhon Inscriptions point to educate the next generation of individuals with the desired value. Determination of the values in the Orkhon inscriptions there are notable in this respect. Accordingly, the main objective of the research is to determine to what extent the values Orkhon inscriptions overlaps with the ones that desired to be gained in Social Studies. Qualitative research approach adopted in the context of the research document analysis technique, expression contained in the Orkhon Inscriptions were analyzed through content analysis. Seventeen of the twenty values supposed to be taught in Social Studies Curriculum are in the Orkhon Inscriptions (to be fair, give importance to family unity, independence / freedom, peace, science, diligence, solidarity, sensitivity, integrity, aesthetics, tolerance, respect, love, responsibility, patriotism and charity). Only in the inscription "hospitality, Concern for a healthy and clean" values weren't encountered. Based on these findings; Orhun Inscriptions on the values of the located and to gain social studies curricula have reached the conclusion that consistent with some desired value. Benefiting from Orkhon Inscriptions value education activities in this respect are recommended.

Keywords: Orkhon inscriptions, Social studies, Value, Value education

* Bu çalışma, 8-10 Mayıs 2015 tarihinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde gerçekleştirilen “VII. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi”nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, aydan-ustaoğlu@yandex.com

1. GİRİŞ

Değerler, insanların hayatına yön veren, hayatın amacını ve ilkelerini belirleyen en temel unsurların başında yer almaktadır. İnsan hayatında bu kadar önemli bir yere sahip olan değerler eğitim-öğretim sürecinin de en önemli boyutlarından birisini oluşturmaktadır. Birçok ülke ve ülkelerin bir araya getirdiği birliklerin eğitim sistemlerinde olduğu gibi Türk milli eğitim sisteminin de en öncelikli hedefini genç kuşaklara milli, ahlaki, manevi, insani ve kültürel değerlerin kazandırılması oluşturmaktadır (Acun ve diğerleri, 2013:204). Çünkü her millet, kendi millî benliğini korumak, geleceği kendi inanç ve yaşama özellikleriyle karşılamak ister. Bu isteğin gerçekleşmesi ise, yaşayan neslin bir önceki nesilden devraldığı değerleri/binlerce yıllık millî mirası, yeni nesillere aktarması ve onların da bu değerleri geliştirerek çağa uygun işlevsellikte yaşatmasıyla mümkündür (Sever, 2010:731).

“Değerlerin hatırlanması, yeni içeriklerle zenginleşerek yeniden hayata aktarılması o millet için büyük bir güç kaynağı oluşturur. Bu yönüyle millet hafızasında saklanan, milleti millet yapan maddi ve manevi değerlerin sürekli tekrarlanarak gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır.” (Tekşan, 2012:1). Değerlerin sürekliliğinin sağlanması ve değer aktarımının gerçekleşmesi ise aileden sonra eğitim kurumlarının yürüttükleri eğitim-öğretim faaliyetleri ile mümkündür. Bu bağlamda okullarda gerçekleştirilecek değer eğitimi sürecinde birtakım derslere büyük misyonlar yüklenildiği görülmektedir. “Bu derslerden biri hiç şüphe yok ki Sosyal bilgiler dersi. Sosyal bilgiler dersi bu amaçla düzenlenmiş olan etkin faaliyetleri içeren derslerden biridir. Öyle ki değer eğitimi Sosyal bilgiler dersi içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiştir.” (Mindivanlı ve diğerleri, 2012:99). Sosyal Bilgiler öğretiminde üzerinde ciddiyle durulan değer aktarımının daha etkili, verimli ve kalıcı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ise bu kritik süreçte işe koşulacak materyallerin duyuşsal özellikleri geliştirici nitelikte seçilmesi ile mümkündür. “Bu noktada değerlerin kazandırılması sürecinde sözel ve sözel olmayan kültürel mirasın önemli bir rol üstlendiği ve özellikle yazılı kültür eserlerinin bu süreci daha kalıcı hale getirdiği bilinmektedir.” (Batur ve Yücel, 2012:1032).

Milletimize ait ilk yazılı kaynaklardan olan Orhun Yazıtları da (Orhan ve diğerleri, 2012:908) Türk milleti için bugün bile geçerli hassasiyetlere temas etmesi, milletimize bugün de ibret olabilecek nasihatlerle dolu bir hazine (Türkmen, 2013:38) niteliği taşımasından dolayı değer eğitimi gerçekleştirilmek için kullanabilecek sayısız kültür eserlerinden birini oluşturmaktadır. “Orhun Yazıtları Türk milliyetçiliğinin, Türk milli kimliğinin belgesi konumundadır. Ayrıca bu yazıtlar Türk tarihi, kültürü, coğrafyası, siyasi yaşantısı, Türklerin birbirleriyle ve komşularıyla olan münasebetleri, milli birliğin sağlanması gibi birçok alanda başucu kaynağı olabilecek eserlerdir.” (Orhan ve diğerleri, 2012:909). Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk abidelerinden oluşan Türk milletinin askerî ve siyasî tarihi hakkında değerli bilgiler içeren Orhun Yazıtları, ayrıca Türk halkının VIII. yüzyıla kadar geliştirdiği değer sistemi konusunda günümüze önemli bilgiler taşımaktadır (Mert ve diğerleri, 2009:279). Türk kültür tarihinin hemen hemen bütün ilkeleri mührünü vurmuş olan Orhun Yazıtları; Türk milletinin dil, duygu ve düşüncelerinin âdeta tercümanı olmuştur. Öyle ki, bu taşlar üzerine nakşedilen acı-tatlı yaşam tecrübeleri, her asırda yeniden şekillenmiş ve nesilden nesile, gerek dil gerek edebî eserler vasıtasıyla aktararak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır (Şenocak, 2001:166). Göktürkler ile ilgili en önemli eserler olan bu abideler birer mezar taşı mahiyetinde dikilmiş olmalarına rağmen

(Kuljanova, 2010:664) Türk milletinin varlığını devam ettirebilmesinin yollarını gösteren düsturlarla doludur (Türkmen, 2013:31). Orhun kitabelerinin paha biçilmez mesajları Türk toplumu için kıymeti hiç değişmeyecek, adeta bütün çağlara hitap eden, zamanlar üstü evrensel bir beyanname niteliğindedir (Kuljanova, 2010:664). Eserin ifade edilen yönleriyle, geçmişin geleceğe taşınmasında ve toplumun ortak değerleri hakkında önemli bilgiler verdiği söylenebilir. Bu açıdan Orhun Yazıtlarında hangi değerlerin yer aldığı belirlenmesi ve bu değerlerin Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerlerle uyumunun ortaya konulması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı; Orhun Yazıtlarında yer alan değerleri belirlemektir.

2. YÖNTEM

Araştırma tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği araştırmada doküman incelemesi tekniği kapsamında, Orhun Yazıtlarında yer alan ifadeler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırmada doküman olarak Ergin (2003)'in “Orhun Abideleri” kitabı kullanılmıştır. Öncelikle analiz kapsamında Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler temel alınarak bir değerler listesi hazırlanmıştır. Ardından Orhun Abidelerinde benzer değerlere ait ifadeler belirlenerek listelenmiştir. Daha sonra değerlerin yer aldığı bu liste uzman görüşüne sunulmuştur. Alınan görüşler doğrultusunda araştırmaya son şekli verilmiştir.

Araştırma bulguları sunulurken yazıtlardan değerlere ait doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Alıntılarda “...” olan kısımlar yazıtlardaki eksik metinleri temsil ederken, “(...)” olan kısımlar araştırmacı alıntılarındaki metin içi kısaltmayı belirtmektedir. Bulgular kısmında alıntılar öncesinde yer verilen yazıtlara ilişkin kodlamalar Ergin (2003)'in kitabı referans alınarak belirlenmiştir.

Örneğin; KT - G - 6 = Kültiğin Yazıtı - Güney Yüzü – Altıncı Satır

KT - KD -1 = Kültiğin Yazıtı – Kuzeydoğu Yüzü – Birinci Satır

T1 - K - 5 = Tonyukuk Yazıtı Birinci Taş –Kuzey Yüzü – Beşinci Satır

T2 - D - 4 = Tonyukuk Yazıtı İkinci Taş – Doğu Yüzü – Dördüncü Satır

BK- K - 8 = Bilge Kağan Yazıtı – Kuzey Yüzü – Sekizinci Satır

3. BULGULAR

Orhun Yazıtlarında Aile Birliğine Önem Verme Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında aile birliğine verilen önemi; aile bireylerini özellikle kadınları koruma ve aileden birinin vefatı durumunda hassasiyetle düzenlenen cenaze törenlerine ilişkin bilgilerde görmek mümkündür. Aile birliğine verilen önem yazıtlarda şu şekilde ifade edilmiştir;

“ KT K 9 ... Oğuz düşman, merkezi bastı. (...) Annem hatun ve analarım, ablalarım, gelinlerim, prenseslerim, bunca yaşayanlar cariye olacaktı, (...) Kül Tigin olmasa hep ölecektiniz. KT KD 1 Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik. ... BK G 9 Bu kadar kazanıp babam kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz

yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırıldı. ... T1 K 5-7 (...) Türgiş kağanından casus geldi. Sözü şöyle idi: Doğudan kağana karşı ordu yürütelim demiş. (...) O sözü işitip kağanım ben eve ineyim dedi. Hatun yok olmuştu. Ona yas töreni yaptırayım dedi. (...).”

Orhun Yazıtlarında Adil Olma Değeri İle İlgili Bulgular

Orhun Abidelerinde töre; gelenek, örgütlenme düzeni, yazısız yasalar anlamında kullanılmaktadır (http,1). Yazıtlar incelendiğinde adaletin töre ile sağlandığı anlaşılmaktadır. Kağanların devleti kurup ardından hemen töreyi düzenlemeleri ve başa geçecek Kağan’ın seçilmesinde törenin belirleyici olması Orhun Yazıtlarında adil olma değerine verilen önemin göstergesidir. Bu öneme ilişkin yazıtlarda;

“ KT D 3... Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. ... Onun için ülkeyi öylece sahiplenmiş elbette. (...) İli tutup töreyi düzenlemişler. KT D 1 (...) İnanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş. (...). BK D 11 (...) Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarduş milletini orda tanzim etmiş. (...). BK D 14 (...) Babam kağan uçtuğunda kendim sekiz yaşında kaldım. O töre üzerine amcam kağan oturdu. (...)“ ifadelerine yer verilmiştir.

Orhun Yazıtlarında Bağımsızlık/Özgürlük Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında bağımsızlık/özgürlük değerine ilişkin olarak; Türk milletinin müstakil, hür bir devlet olmanın gerekliliğini farkında oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanında esaret altında bir millet olmanın sonuçlarının ne kadar onur kırıcı olduğu da yazıtlarda vurgulanan önemli noktalardan biridir. Yazıtlarda bağımsızlık değerine yönelik bazı örnekler şöyledir;

“ KT D 11 (...) Tanrı Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak. (...). BK D 7 (...) Çin milletine beylik erkek evlâdını kul kıldı, hanımlık kız evlâdını cariyeye kıldı. Türk beyler Türk adını bıraktı. Çin adını tutarak, Çin kağanına itaat etmiş. (...). BK D 8 ... Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi, gücü veriyorum der imiş. Öyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. (...). T1 B 1-4 Ben Bilge Tonyukuk’um. Çin ülkesinde doğdum. Türk milleti Çin’de tutsak idi. Türk milleti hanını bulmayınca Çin’den ayrıldı, han sahibi oldu. Hanını bırakıp Çin’e tekrar tutsak oldu. Tanrı şöyle demiştir: Han verdim, hanını bırakıp teslim oldun. Teslim olduğun için Tanrı öldürmüştür. Türk milleti öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sır milletinin yerinde boy kalmadı. KT G 9 Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda, geri kalanıyla her yere hep zayıflayarak, ölerек yürüyordun.”

Orhun Yazıtlarında Barış Değeriyle İlgili Bulgular

Yazıtlarda barışın ne kadar önem verilen bir değer olduğunu; Kağanların Çin devleti ile ilişkilerini iyi tutmaları, hâkimiyeti altındaki halkı birbirlerine düşman edecek davranışlardan sakınmaları, düşmanlık yapan milletleri kendilerine tabi yaparak düşmanlıkları sonlandırma çabaları ve diğer kavimler içinde de barışı sağlama gayretlerinde görmek mümkündür. Barış değerine verilen önem yazıtlarda şu şekilde ifade edilmiştir;

“ KT G 4-5 (...) Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş. İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor. KT D 27 (...) Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım. KT D 30 (...) Dört taraftaki milleti hep tâbî kıldım, düşmansız kıldım. (...). KT D 21 Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız kavmini düzene sokup geldik. Doğuda kadirkan ormanını aşarak milleti öyle kondurduk, öyle düzene soktuk.”

Orhun Yazıtlarında Bilimsellik Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında bilimsellik değeri kapsamında; bilgisizliğin ve cahilliğin sebep olduğu kötü neticeler hakkında bilgiler mevcuttur. Bu bağlamda yazıtlarda kağanların ve yardımcılarının aldıkları kararlarda, verdikleri emirlerde ve türlü uygulamalarda bilgi temelli hareket etmelerinin önemi ve gerekliliğine ilişkin söylemler yer almaktadır. Yazıtlarda bu değerle ilgili şu ifadeler mevcuttur;

“ T1 K 5 Kırgız’dan döndük Türğiş kağanından casus geldi. Sözü şöyle idi: Doğudan kağana karşı ordu yürütelim. Yürütmezsek bizi, kağanı kahraman imiş, müşaviri-danışmanı bilici-bilgili imiş, ne zaman bir şey olsa bizi öldürecektir demiş. (...). KT D 3 (...) Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruğu yine bilgili imiş tabîî, cesur imiş tabîî. (...). KT D 5 – 6 Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur. Buyruğu da bilgisizmiş tabîî, kötü imiş tabîî. Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş.”

Orhun Yazıtlarında Çalışkanlık Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında üzerinde en çok durulan değerlerden biri çalışkanlık değeridir. Bunu Kağanların milletinin varlığı ve refahı için gösterdikleri gayreti, azmi işaret eden ifadelerde açıkça görmek mümkündür.

“ BK K 6 (...) Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. BK K 8 Babam kağan, amcam kağan oturduğunda dört taraftaki milleti nasıl düzene sokmuş ... Tanrı buyurduğu için kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertitledim ... kıldım. T2 D 1-3 (...) Kapgan Kağan oturdu. Gece uyumadı, gündüz oturmadı. Kızıl kanımı dökerek, kara terimi koşturarak işi, gücü verdim hep (...). T1 G1 Geyik yiyerek, tavşan yiyerek

oturuyorduk. Milletin boğazı tok idi. (...). KT D 16 (...) Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi. Fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı. KT G 10 Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. KT D 29 Tanrı bağışlasın, devletim var olduğu için, kısmetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım. “

Orhun Yazıtlarında Dayanışma Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında Bilge Kağan ve Kültiğin kardeşlerin Türk milletinin varlığının devamı için gösterdikleri ortak çabaya yönelik söylemler, dayanışma değerinin en kıymetli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Yazıtlarda bu değere dönük bazı örnekler şöyledir;

“ KT D 26 – 27 (...) Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Küçük kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile öle yite kazandım (...). BK D 21 Küçük kardeşim Kül Tigin, iki şad, küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. “

Orhun Yazıtlarında Duyarlılık Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında millete duyulan derin bağlılığın ve koruma güdüsünün bir sonucu olarak, kağanların millete karşı yoğun bir hassasiyete ve duyarlılığa sahip olduklarını işaret eden ifadeler rastlamak mümkündür.

“ T1 D 5 Türkiş kağanı şöyle demiş: Benim milletim oradadır demiş, Türk (Kök Türk) boyu yine karışıklık içindedir, Oğuz'u yine dardadır demiş. Bu sözleri işitince gece yine uyuyasım gelmiyordu, gündüz yine oturasım gelmiyordu. (...). T1 G 2-5 Böyle otururken Oğuz'dan casus geldi. Casusun sözü şöyle idi: Dokuz Oğuz, milletin üzerine kağan oturdu der; (...) Türk Sır boyunun yerinde hiç kimse kalmasın; mümkünse hepsini yok edelim, der. Bu haberi işitince gece uyuyasım gelmedi, gündüz oturasım gelmedi. Ondan sonra kağanıma arza ettim. (...). KT K 11 (...) Müthiş düşünceye daldım. İki şadın ve küçük kardeş yeğenimin, oğlumun, beylerimin, milletimin gözü kaşı kötü olacak deyip düşünceye daldım. “

Orhun Yazıtlarında Dürüstlük Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında dürüstlük değerinden yoksun olarak tasvir edilen Çin'in Türk milletine verdiği büyük zarara ve kayıplara ilişkin çeşitli ifadeler yer verilmiştir. Ayrıca yazıtlarda devletin devamlılığı ve törenin varlığı, devletin en önemli unsuru olan milletin ve yöneticilerin doğruluk yani dürüstlük değerine sahip olmalarına dayandırılmıştır. Tüm bunlara ek olarak yazıtların hepsinde kağanın tüm yaşananları açık yüreklilikle, millete hesap verircesine anlatmasının başlı başına dürüstlük değerinin göstergesi olduğu düşünülmektedir. Yazıtlarda dürüstlük değeri şu şekilde işlenmiştir;

“ KT G 5 - 7 Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştıırıp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin! Orda kötü kişi şöyle öğretiyormuş: Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir deyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına gidip, çok insan, öldün! KT D 3 (...) Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabî. İli tutup töreyi düzenlemiş. BK K 6 (...) Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? “

Orhun Yazıtlarında Estetik Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında özel sanatkârlar davet edilerek ölen kişilerin ardından yaptırılan sanatsal anıt mezarların varlığına yönelik söylemler estetik değerine ilişkin bulguları oluşturmaktadır.

“ KT G 11 – 12 Ben ebedî taş yonturdum .... Çin kağanından resimci getirdim, resimlettim. Benim sözümü kırmadı. Çin kağanının maiyetindeki resimciyi gönderdi. Ona bambaşka türbe yaptırdım. İçine dışına bambaşka resim vurdurdum. Taş yonturdum. Gönüldeki sözümü vurdurdum... BK GB 1 Bilge Kağan kitabesini Yollug Tigin, yazdım. Bunca türbeyi, resmi, sanatı ... Kağanın yeğeni Yollug Tigin ben bir ay dört gün oturup yazdım, resimledim. KT K 13 (...) Türbe yapıcı, resim yapan, kitabe taşı yapıcısı olarak Çin kağanının yeğeni Çang general geldi. KT KD 1 Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Türbesini, resmini, kitabe taşını maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik. “

Ayrıca yazıtlarda hitabet dili olarak sanatlı bir anlatımın tercih edilmiş olması da araştırmanın estetik değerine ilişkin bulgusunu desteklemektedir. Sanatlı dil kullanımına yönelik bazı ifadeler şöyledir; “ KT D 10 Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş. T1 K 3 Gündüz de gece de dörtnala koşturup gittik. T1 K 4 Kırgız’ı uykuda bastık.”

Orhun Yazıtlarında Hoşgörü Değeriyle İlgili Bulgular

Yazıtlarda en az vurgulanan değer olan hoşgörüyeye yönelik olarak; “ BK K 10 Türk beylerini, milletini ... besleyin, zahmet çekirtmeyin, incitmeyin.” bulgusuna ulaşılmıştır.

Orhun Yazıtlarında Saygı Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında Kültiğin’in ölümü üzerine düzenlenen yas törenine devrin önemli devlet liderlerinin ve askerlerinin katılımı saygı değerinin varlığına ilişkin ipuçları sunmaktadır.

“ KT D 4 Kendisi öylece vefat etmiş. Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Bökli Çöllü halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurikan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş. Öyle ünlü kağan imiş. KT K 12-13 Yasçı, ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabı milletinden başta Udar general geldi. Çin

kağanından İsiyi Likeng geldi. On binlik hazine, altın, gümüş fazla fazla getirdi. Tibet kağanından vezir geldi. Batıda gün batısındaki Soğd, İranlı, Buhara ülkesi halkından Enik General, Oğul Tarkan geldi.”

Orhun Yazıtlarında Sevgi Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında kardeş sevgisinin ve baba sevgisinin en güzel ifadelerini görmek mümkündür. Bilge Kağan çok sevdiği kardeşi Kültiğin'in vefatı üzerine duygularını şöyle ifade etmiştir.

“ KT K 10 – 11 Küçük kardeşim Kül Tigin vefat etti. Kendim düşünceye daldım (üzüldüm, mateme gark oldum). Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş. Öyle düşünceye daldım. Gözden yaş gelse mani olarak, gönülden ağlamak gelse geri çevirerek düşünceye daldım. Müthiş düşünceye daldım.“

Bilge Kağan yazıtında ise; Bilge Kağan'ın ölümünün oğlunda yarattığı derin üzüntü ve baba sevgisi şu şekilde dile getirilmiştir. “ BK B 15 (...) Bilge Kağan sonsuzluğa uçtu. Yaz olsa, üstte gök davulu gürler gibi, öylece ve dağda yabani geyik gürlerse, öylece mateme gark oluyorum (...) “

Orhun Yazıtlarında Sorumluluk Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında üzerinde hassasiyetle durulan değerlerden biri de sorumluluktur. Yazıtlarda kağanın halkına yönelik sorumluluklarını farkında olduğu ve bu yönde çalışmalar yaptığına ilişkin bazı örnekler şöyledir.

“ BK D 22 - 23 Ben kağan oturduğumdan her yere gitmiş olan millet yaya olarak, çıplak olarak, öle yite geri geldi. Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru; doğuda Kıtay, Tatabı kavmine doğru; güneyde Çine doğru on iki defa ordu sevk ettim ... savaştım. (...). BK D 36 Ben kendim kağan oturduğum için Türk milletini ... kılmadım. İli, töreyi çok iyi kazandım ... toplanıp ... orda savaştım. Askerini mızrakladım. ... Türk milleti aç idi. O at sürüsünü alıp besledim.”

Orhun Yazıtlarında Vatanseverlik Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında yüceltilen değerlerden biri de vatan sevgisidir. Kağanların ecdadın emaneti olan vatan toprağını korumak ve milletini yaşatmak adına gösterdikleri üstün gayretler kitabelerde şöyle anlam bulmaktadır.

“ KT D 19 Ecdadımızın tutmuş olduğu yer, su sahipsiz olmasın diye Az milletini tanzim ve tertip edip ... BK D 10 - 12 (...) Tanrı Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiriş kağanı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır. (...) Babam ... ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş. (...). BK G 7 - 8 Ben on dokuz yıl şad olarak oturdum, on dokuz yıl kağan olarak oturdum, il tuttum. ... Türk'üm için, milletim için iyisini öylece kazandı verdim. T2 D 4-6 ... Tanrı korusun, bu Türk milletinin içinde silahlı

düşman dolaştırmadım, damgalı at koşturtmadım. İleriş Kağan kazanmasaydı, onun ardından ben kazanmasaydım il yine, millet yine yok olacaktı.“

Orhun Yazıtlarında Yardımseverlik Değeriyle İlgili Bulgular

Orhun Yazıtlarında kağanların milleti ve devrin diğer devletleri için yardımlaşma duygusuyla gerçekleştirmiş oldukları çalışmalara dönük şu ifade örneklerini görmek mümkündür.

“ BK D 14 O töre üzerine amcam kağan oturdu. (...) fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı. KT D 21 Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız kavmini düzene sokup geldik. Doğuda kadirgan ormanını asarak milleti öyle kondurduk, öyle düzene soktuk.”

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler; adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık/özgürlük, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverliktir (MEB, 2013). Araştırma sonucunda Orhun Yazıtlarında Sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılmaya çalışılan *-adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık/özgürlük, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik-* yirmi değer in on yedisine yer verildiği görülmüştür. Yazıtlarda sadece *“misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik”* değerlerine rastlanmamıştır.

Araştırmada Orhun Yazıtlarında *“aile birliğine önem verme”* değeri kapsamında aile bireylerini özellikle kadınları koruma ve aileden birinin vefatı durumunda hassasiyetle düzenlenen cenaze törenlerine ilişkin alt temalarının bulunduğu sonucu elde edilmiştir. Köksel (2011) Orhun Yazıtları bağlamında o zamanki Türk toplumunda kadının konumunu belirlemeye dönük yaptığı çalışmasında; yazıtlarda aile ilişkilerinin önemli görüldüğünü, aile fertleri arasında sıkı bir bağ olduğunu, kararların müşavere ile alındığını ortaya koymuştur. Ayrıca aile içinde mücadeleye, çekişmeye rastlanmadığını, birlik ve beraberlik olduğunu, yenilgiler ve esaret durumunda kız kardeşlerin, gelinlerin cariyeye olarak kul olmalarından dolayı üzüntü ve endişe duyulduğunu vurgulamıştır. Aygün (1994)'de Kağan'ın eşi öldüğü sırada savaşmakta olan kavminin başına geçmeyerek eşinin cenaze törenine katılmasına ve yuğ törenine devlet işinden daha öncelikli önem gösterilmesine dikkat çekmektedir. Tüm bu araştırmaların sonuçları Orhun Yazıtlarında aile birliğine önem verildiğine ilişkin bulgularla paralellik taşımaktadır.

Orhun Yazıtlarında *“adil olma”* değeri kapsamında; adaletin töre ile sağlandığı, Kağanların devleti kurup ardından hemen töreyi düzenledikleri ve başa geçecek Kağan'ın seçilmesinde törenin belirleyici olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Şenocak (2001:168) çalışmasında Orhun Yazıtlarında toplumdan kopmamış gelenek ve göreneklere bağlılığı ile halkını idare etmiş bir kağan ve töreye uyan bir millet görüldüğünü belirtmiştir. Pamir (2009) de yaptığı araştırmasında Orhun Yazıtlarında töresiz bir devlet düzeninin

düşünülemeyeceğinden söz edildiğini, töreye atfedilen önemin çok büyük olduğunu ve kağanların kendilerini her zaman halka karşı sorumlu hissettiklerine ilişkin tespitlerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda araştırma da bulunan adil olma değerinin Şenocak (2001) ve Pamir (2009) tarafından yapılan çalışmalarla desteklendiği söylenebilir.

Orhun Yazıtlarında “bağımsızlık” değeri ile ilgili olarak Türk milletinin bağımsız olmanın gerekliliğini farkında oldukları görülmüştür. Ayrıca Türk milletinin esaret altında olmasının yarattığı olumsuz etkiler ve esaretten kurtulma çabalarına ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Orhan ve diğerleri (2012:914) tarafından gerçekleştirilen çalışmadaki “Orhun Yazıtlarında milletimizdeki bağımsızlık inancının ne kadar güçlü olduğu ve milletimizin bunun için neler feda ettiği ortadadır.” biçimindeki ifade ile “Orhun Abideleri Göktürk Devletinde istiklale verilen önemi gösteren en önemli vesikalardandır.” (http,2) ifadesi araştırmanın bağımsızlık değerine ilişkin bulguyu destekler niteliktedir. Ayrıca “Orhun yazıtlarında verilen mesajların özünde Türk Milleti'nin birlik ve bütünlüğü halinde her türlü zorluğa güçlüğe karşı koyabilecek manevi güce sahip olduğu, ... gerçeği anlatılmak istenir.” (http,3) bulgusu ile ve Çakıcı'nın (2010) “Bilge Kağan 8. yüzyıldaki seslenişleriyle en önemli değerlerimiz arasında yer alan bağımsız olma değerini bildirmektedir.” biçimindeki bulguları çalışmada elde edilen bağımsızlık değeri bulgularıyla örtüşmektedir.

Orhun Yazıtlarında “barış” değeri kapsamında; diğer devletlerle iyi ilişkiler kurma, düşmanlıkları sonlandırma ve sadece kendi ülkelerinde değil, devrin diğer devletlerinde de barış ortamının olması yönünde çalışmalarına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Cihan (2012: 62)'da çalışmasında barış gayesinin Göktürk devletinde var olduğunu ve gök ile yerde nasıl bir düzen varsa devlette de aynı şekilde düzen olmasını istediklerini belirtmiştir. Buna ek olarak Orhun Yazıtlarında diğer kavimleri de sulh ve düzene kavuşturmanın amaçlandığını onların da kargaşa içerisinde bulunmalarına özen gösterildiğine dönük söylemlerin varlığına işaret etmiştir (http,4).

Orhun Yazıtlarında “bilimsellik” değeri kapsamında; kağanın, yardımcılarının ve halkın bilge olmasının gerekliliğine ve önemine dönük sonuçlar yanında bilgisizliğin ve cahilliğin sebep olduğu kötü neticelere ilişkin bulgular elde edilmiştir. Cihan (2002:98) Orhun Yazıtlarında sıklıkla bahsedilen “bilge” kavramını; ... içinde yaşadığı töre ve toplum ile uyumlu olan, doğru ile yanlış ayırt eden, işini tam yapan, seçimini bilgiye göre belirleyen, görüş ve davranışında yanılmayan, gerektiğinde başkalarına danışan, ... duygularına hâkim kişi olarak tanımlamıştır. Bu tanımın bilimsellik değerinin içeriğine uygun olduğu görülmektedir. Cihan (2002: 92-98) ayrıca Kağan'ın yanına yardımcı olarak seçtiği kimselerinde bilge olmalarına dikkat ettiğini söylemektedir. Kağanların bilge değil de bilgisiz olma durumlarında ise; yazıtlarda belirtildiği üzere hem devletin, hem de halkın felaketine sebep olunacağına dikkat çekmektedir. Tüm bu bulgular araştırmanın bilimsellik değerine yönelik bulgusunu destekler niteliktedir.

Kağanların milletinin varlığı ve refahı için gösterdikleri gayreti, azmi işaret eden ifadeler Orhun Yazıtlarındaki “çalışkanlık” değerine ilişkin bulguları oluşturmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu “Bilge Kağan dağılmış milletini toplamış, onu beslemiş, canlandırmıştır.” (Enginün, 2010:345) ve “Orhun Abidelerinde milli birliğin önemi üzerinde durulmuş ve bunun için çok çalışıldığı anlatılmıştır.” (Orhan ve diğerleri, 2012:911) biçimindeki bulgularla örtüşür niteliktedir.

Orhun Yazıtlarında Bilge Kağan ve Kültiğin kardeşlerin, Türk milletinin varlığının devamı için gösterdikleri ortak çabaya yönelik söylemler, yazıtlarda “*dayanışma*” değerine yönelik bulguları oluşturmaktadır. Enginün (2010:345) “Bilge Kağan, kardeşi Kültiğin’in nasıl bir kahraman olduğunu sık sık anar. Onlar güçlerini birleştirmişler ve ortak düşmana karşı birlikte hareket etmişlerdir.” diyerek yazıtlardaki dayanışma değerine dikkat çekmiştir. Ayrıca “Bilge kağan, Türk ilini düzene koymak yolunda kardeşi Kültiğin ve kaynatası Tonyukuk ile ‘gece uymadan, gündüz durmadan’ çalıştı, büyük gayretler sarf etti.” (http,5) biçimindeki bulgu ile de araştırma bulgusu desteklenmektedir.

Orhun Yazıtlarında millete duyulan derin bağlılığın ve koruma güdüsünün bir sonucu olarak, Kağanların millete karşı yoğun bir hassasiyete ve “*duyarlılık*” değerine sahip olduklarını işaret eden ifadeler rastlanmıştır. Durmuş (2007) Bilge’nin Kağan olduğunda ülke içinde birlik ve dirliği sağlamaya çalıştığı ve düşmanlarla mücadeleye devam ettiği yolunda kendi ağzından Orhun Yazıtlarında yazılanların dikkate değer olduğunu belirtmektedir. Çünkü “Orhun Yazıtları ön plandaki anlamıyla kağanın millete hesap vermesi ve geçmişte yapılan hataların anlatılması suretiyle de bunlardan ders alınmasını içermektedir.” (Köksel, 2011:339). Bu bağlamda Durmuş (2007) ve Köksel (2011) tarafından dikkat çekilen nokta, kağanların millete yönelik derin bir duyarlılığa sahip olduğu bilgisini desteklemektedir.

Orhun Yazıtlarında tüm yaşananların samimiyetle, yalansız anlatılmasının başlı başına “*dürüstlük*” değerinin göstergesi olduğu bulgusu; Köksel (2011:333)’in devlet yöneticilerinin hesap vermesi niteliğinden dolayı yazıtların “tarafsız” bir bakış açısıyla yazılmış olduğunu belirttiği ifade ile örtüşmektedir.

Orhun Yazıtlarında özel sanatkarlar davet edilerek ölen kişilerin ardından yaptırılan sanatsal anıt mezarların varlığına yönelik söylemler “*estetik*” değerine ilişkin bulguları oluşturmaktadır. Araştırmanın bu bulgusu; Kültiğin adına dikilecek abidenin inşası için Çin’den en iyi sanatçılar (ressam-heykeltıraş) ve ustalar getirildiğine ve olağanüstü güzel bir türbe inşa ettirildiğine yönelik bulgu ile örtüşmektedir (http,2). Ergin (2003:7)’in Kültiğin Abidesi ve türbesinin inşasında Türk ve Çin sanatkarların beraber çalıştıklarını belirtmesi de araştırma bulgusunu destekler niteliktedir. Ayrıca yazıtlarda hitabet dili olarak sanatlı bir anlatımın tercih edilmiş olması da “*estetik*” değerine yönelik bir diğer bulgudur. Türkmen (2013:38) çalışmasında yazıtlarda etkiyi artırmak, milli hassasiyeti maksimum seviyeye çıkarmak için olayların ispatlı hale getirildiğini ve edebî sanatların kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Batur ve Yıldırım (2013:315) da yazıtlardaki sanatlı anlatım, yinelemeler, benzetmeler, aktarmalar, renkler aracılığıyla yapılan somutlamalar, karşıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan anlatım zenginlikleri, yer yer başvurulan atasözü ve deyimler, kalıplaşmış ifadelerin kullanılmasını 1300 yıl öncesine ait bir kitabe için oldukça yüksek bir edebi değer olarak nitelendirmişlerdir. Türkmen (2013) ve Batur ve Yıldırım (2013)’in yazıtlardaki sanatlı dil kullanımına yönelik bulguları araştırmanın estetik değeri bulgusu ile benzer yöndedir.

Orhun Yazıtlarında sadece Bilge Kağan yazıtında rastlanan “*hoşgörü*” değerinin varlığına yönelik bulgu ise; Özcan (2002)’in “Türklerin ilk yazılı eserleri olan Orhun Abidelerinde Türk beylerine hitaben söylenen ‘millete zahmet çekirtmeyin, incitmeyin’ sözü anlayışlı ve hoşgörülü bakışı içeren ifadelerdendir.” şeklindeki araştırma bulgusuyla paralel niteliktedir.

Orhun Yazıtlarında Kültiğin'in ölümü üzerine düzenlenen yas törenine devrin önemli devlet liderlerinin ve askeri sınıfının katılımına dönük ifadeler “saygı” değerinin varlığına ilişkin ipuçları sunmaktadır. Mandaloğlu (2012:229)'na göre; “Ölülerini belirli toplantı ve törenler düzenleyerek defneden Türklerde ölümlere saygı duyulduğu görülmektedir.” Alyap (2014)'a göre; Kültiğin'in yaşadığı dönemde birçok ulusun saygı duyduğu değerli bir devlet adamı ve komutan olduğunun kendisi için düzenlenen cenaze merasiminden anlaşılmaktadır. Kurat (2002) ise; etraftaki devletlerin ve kavimlerin, Kültiğin'in ölümüne karşı yoğun ilgi göstermelerini saygının bir ifadesi olarak nitelendirmektedir. Tüm bu çalışmalar araştırmancın saygı değerine yönelik bulguları ile paralellik taşımaktadır.

Orhun Yazıtlarında “sevgi” değeri kardeş sevgisi ve baba sevgisi olarak yer almaktadır. Araştırmancın kardeş sevgisine yönelik bulgusu; Köksel (2011:338)'in “Kardeşler arasındaki sevgi bağını gösteren en güzel örnek Kültiğin Abidesi'ndedir. Bilge Kağan, kardeşi Kültiğin'in ölümünden duyduğu üzüntüyü son derece derin bir teessürle anlatır.” biçimindeki bulgularıyla örtüşür niteliktedir. Araştırmancın baba sevgisine yönelik bulgusu ise;

“Bilge Kağan'ın ölümünden dolayı duyulan üzüntünün, yürekteki feryatların, tabiat unsurları ile aynileştirilerek anlatıldığı açıkça görülür. Matem havası içinde bulunan kişinin(oğlunun) “gök davulu” benzetmesi ile bir parçalanmışlığı, korkuyu, üzüntüyü ve trajik yalnızlığı ifade ettiğini söyleyebiliriz. ... Söz konusu ifadelerde “yabani geyiğin gürlmesi” de dikkat çekicidir. Yabani geyik, yalnızlığı hissettirmenin yanı sıra çıkardığı gürültülü ses ile de yas tutan, acı ile haykıran bir insana benzetilmiştir.” (Şenocak, 2001:173) ifadeleriyle desteklenmektedir.

Orhun Yazıtlarında üzerinde hassasiyetle durulan değerlerden biri de “sorumluluktur”. Yazıtlarda kağanın halkına yönelik sorumluluklarını farkında olduğu ve bu yönde çalışmalar yaptığına ilişkin bulgu; Sever (2010:731)'in “Bilge Kağan'ın milletine karşı görev ve sorumluluğunu yerine getirdiğini belirttiği sözleri, Göktürk kağanının millet sevgisinden kaynaklanan koruyuculuk, adalet ve eşitlik anlayışını gösterir.” bulgusuyla paralel niteliktedir.

Orhun Yazıtlarında yüceltilen değerlerden biri de “vatan sevgisidir”. Göktürkler ‘ıduk yer-sub’ (mukaddes yer-su) olarak ifade ettikleri vatanları için millî birlik duygusuyla mücadele etmişlerdir (Şenocak,2001).

“Bağımsız olan her devletin varlığını sürdüreceği bir coğrafi mekâna sahip olması gerektiği herkesçe malumdur. Ancak, eski Türk ilinde bu coğrafi mekân... hükümdarın serbestçe kullanabildiği bir arazi parçası değil, korumakla vazifeli olduğu ata yadigarı idi. Bu durum ve vatan sevgisi, Orhun Abidelerinde gayet açık bir şekilde anlatılmıştır.”(http,2).

Orhun Yazıtlarında kağanların “yardımseverlik” değerine sahip olduklarına ilişkin bulgu ise;

“Göktürklerde toplumun bütün katmanlarında yardımlaşma duygusu, ihtiyaç sahiplerine ulaşma tutkusu devletin boynunun borcu kabul edilmiştir. Göktürk ülkesinde hiçbir zaman ihtiyaç sahibi insan eksik olmamış, boylar arası mücadele

son bulmamıştır ama esasen böyle bir mükemmellik de dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir devrinde gerçekleşmemiştir.“ (http,6) ifadeleriyle desteklenmektedir.

Sonuç olarak Orhun Yazıtları bir milletin sarsılmaz inancının, duruşunun ve geçmişiyile muhasebesinin sembolü ayrıca milli ve manevi değerlerinin anıtı niteliğindedir. Bugün milletimize ait ortak değerlerin yaşatılmasını sağlamak ve gelecek nesillere bu değerleri aşlamak için 8. asırda yazılmış olmalarına rağmen 21. asırda dahi güncelliğini yitirmeyen Orhun Yazıtlarından Sosyal bilgiler derslerinde yararlanılması önemlidir. Bu açıdan değer eğitimi etkinliklerinde Orhun Yazıtlarından yararlanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A. ve Tarman, B. (2013). Değerler: Kim Ne Kadar Değer Veriyor? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 191-206.
- Alyap, L. (2014). Köl Tigin Anıtının Batı Yüzü Üzerine Görsel Bir Tasarım Denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3(1)*, 1-21.
- Aygün, S. (1994). Kül Tegin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Kadın Üzerine Kısa Bir İnceleme. *Kültür Dergisi, Ocak-Şubat, 103*, 58-61.
- Batur, Y. ve Yücel, Z. (2012). Ahmet Efe'nin Çocuk Hikâyelerinde Değer Eğitimi ve Hikâyelerin Türkçe Eğitime Katkısı. *Turkish Studies*, 7(4), 1031-1049.
- Batur, Z. ve Yıldırım, G. (2013). Orhun Yazıtlarında Anlama Ve Anlatma Becerileri. *Turkish Studies*, 8(4), 313-333.
- Cihan, K. A. (2002). Orhon Yazıtlarındaki "Bilge" Terimi Üzerine. *Felsefe Dünyası*, 1(3), 89-101.
- Çakıcı, E. (2011). *Milli Eğitim Bakanlığının 2004 Yılında Tavsiye Ettiği Yüz Temel Eserdeki Yerel Romanlar Aracılığıyla Edebiyat Öğretiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Durmuş, İ.(2007). Arkeolojik Kalıntı, Buluntu ve Yazılı Belgelere Göre Kül Tigin-Bilge Kağan Anıtlıkları ve Bu Anıtlıklardaki Türk Kültür Unsurları. *Gazi Türkiyat*, 1, 35-58.
- Enginün, İ. (2010). *Orhun Yazıtları: Besleyici Güç*. Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumunda sunulmuş bildiri. Hacettepe, ANKARA.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Köksel, B. (2011). Orhon Yazıtlarında Kadın. *E-Journal of New World Sciences*, 6(2), 331-341.
- Kuljanova, B. (2010). *Eski Türk Anıtlarındaki Halk Birliği ve Memleket Bütünlüğü Ülküsü («Orhon» ve «Kutadgu Bilig» Eserlerine Göre)*. Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu. Hacettepe, ANKARA.

- Mandaloğlu, M. (2012). İslamiyet'ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler. *TSA*, 16(2), 211-232.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Milli Eğitim Bakanlığı 5. sınıf sosyal bilgiler programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Mert, O., Alyılmaz, S., Bay, E. ve Akbaba, S. (2009). Orhun Yazıtlarındaki Toplumsal Değerlerin Öğretmen Adayları Tarafından Algılanma Düzeyi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 2(9), 279-287.
- Mindivanlı, E., Küçük, B. ve Aktaş, E. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Aktarımında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 93-101.
- Orhan, S., Gedik, M. ve Bulut, M. (2012). Orhun Abideleri İle Gençliğe Hitabenin Sundukları Mesajlar Açısından Mukayesesi Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 907-915.
- Özcan, H. (2002). *Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Bir Tip Olarak Alevî/Bektaşî Hoşgörüsü*. Doğu Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansında sunulmuş bildiri. Sumnu Piskopos Konstanstin Preslavski Üniversitesi, Sumnu-Bulgaristan.
- Pamir, A. (2009). Orta – Asya Türk Hukukunda “Töre” Kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 359-375.
- Sever, M. (2010). Orhun Yazıtlarındaki Bazı Kavramları Yeniden Okumak. *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl. 3. Uluslararası Türkiye Araştırmaları Sempozyumu*. 727-733
- Şenocak, E. (2001). Göktürk Yazıtlarında Türk Halk Edebiyatı Unsurları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 165-176.
- Tekşan, K. (2012). Türkçe Dersi Değerler Eğitiminde Kutadgu Bilig'in Kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1-17.
- Türkmen, F. (2013). Kök-Türk Abidelerinde Millî Kimlik Hassasiyeti. *Millî Folklor*, 25(9)7, 31-38.

İnternet Kaynakları

- Alyılmaz, C. (1996). *Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar*. (http,3: http://www.turkiyatjournal.com/makaleler/1678810574_9.pdf 10.03.2015)
- Cihan, C. (2012). *Türk Devlet Felsefesi Açısından Kök Türk Devletinin Dış Politikası*. (http,4:<http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/111/5.pdf> f. 12.03.2015)
- Göktuğ, A. (t.y.) Orhun Abideleri. s. 6-22. (http,1: <http://www.ulkuocaklari.org.tr/egitim/kulturededebiyat/files/assets/downloads/kultur-edebiyat.pdf> 14.02.2015)

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 55 Mayıs - Haziran 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Kurat, A. N. (2002). *Göktürk Kağanlığı*. Türkler Cilt 2. Ankara: İlk Çağ Yeni Türkiye Yayınları, s.75-124. (http,5: <http://www.bilinmeyenturktarihi.com/pdf/turkler-cilt-02.pdf>. 14.02.2015)
- Taşagıl, A. (2002). Göktürk Kağanlığı Göktürkler. *Türkler Cilt 2*. Ankara: İlk Çağ Yeni Türkiye Yayınları, s.15-48. (http,2: <http://www.bilinmeyenturktarihi.com/pdf/turkler-cilt-02.pdf>. 14.02.2015)
- Yakupoğlu, C. (2012). *Türk ve İslâm Tarihinde Değerler Kavramı*. “Değerler Şehri Kastamonu” Değerler Eğitimi Projesi Tanıtım Kitabı. (http,6: http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/37/01/168220/dosyalar/2013_01/1102213_6_deerlerehrikastamonuprojekitab.pdf 22.01.2015)